

ПРОЕКТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У статті розкрито зміст і специфіку застосування проектування, проектної діяльності в соціальній роботі як науковій дисципліні, практичній діяльності та навчальній дисципліні, спеціальності; розглянуто функції проектування в соціальній роботі. Дано визначення понять «проектування», «проект». Окреслено межі та перспективи застосування проектування в соціальній роботі.

Постановка проблеми

На думку видатного українського вченого С. Б. Кримського, «досвід майбутньотворення та конструювання в сучасній цивілізації показав, що здійснення актів переходу від теорії до практики, від минулого до майбутнього, від потенційного до актуального, від природного до штучного потребують діяльності особливого типу. Такою діяльністю і виявляється проектування та його головне концептуальне завдання - проект» [2].

З огляду на зростання значущості проектування в різних сферах діяльності людства (виробництві, політиці, мистецтві тощо), виділення його в окрему галузь діяльності, не можна оминути проблеми його застосування в соціальній роботі. Ця проблема, на жаль, недостатньо вивчена. Дуже схематично розкрито значущість проектування для оптимізації зв'язку соціальної роботи як науки з соціальною роботою як практичною діяльністю; недостатньо висвітлено застосування проектування, методу проектів у підготовці фахівців із соціальної роботи. Не можна не констатувати необхідність узагальнення та систематизації наукових уявлень про проектування, отриманих у проблемному полі соціальної роботи як науки.

Ми вважаємо, що узагальнення та систематизація наукових уявлень про проектування в соціальній роботі, визначення специфіки та функцій проектної діяльності, характерної для різних елементів структури соціальної роботи (науки, практики, навчальної дисципліни) сприятиме розвитку вітчизняної теорії та практики соціальної роботи.

Мета дослідження

Мета дослідження - узагальнення та систематизація наукових уявлень про сутність і напрямки застосування проектування в соціальній роботі.

Досягнення мети дослідження пов'язується нами з реалізацією низки таких завдань:

дати визначення понять «проектування», «проектна діяльність», «проект»;

розкрити сутність та обґрунтувати значущість проектування в соціальній роботі як науковій дисципліні, практичній діяльності, навчальній дисципліні;

окреслити функції проектування у зазначених вимірах соціальної роботи;

окреслити межі та перспективи застосування проектування в соціальній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення наукових та навчально-методичних джерел підтверджує актуальність проблеми проектування в соціальній роботі, інтерес науковців до неї. За останні роки вийшло досить багато публікацій, які висвітлюють проблематику проектування в соціальній роботі [1; 2; 5; 6; 8; 9; 10].

Однак аналіз джерельної бази дає змогу виділити ряд прогалин в уявленнях про застосування проектування в соціальній роботі:

не розроблено загальну теорію проектування в соціальній роботі; теоретичні основи проектування, які містяться в науковій та навчально-методичній літературі з соціальної роботи, мають досить розрізнений, фрагментарний характер;

майже не висвітлено проблематику педагогічного проектування в процесі підготовки фахівців із соціальної роботи, методики застосування методу проектів у процесі формування їх професійних умінь та навичок;

недостатньо висвітлено роль проектування в розробці технологій соціальної роботи.

Основний матеріал і результати дослідження

Визначення основних понять дослідження.

Щодо визначення поняття «проектування в соціальній роботі» існують різні точки зору. Однак більшість дослідників наголошує на інструментальній значущості проектування, його місця та ролі в процесі практичної соціальної роботи.

«Проектування» тлумачиться як:

процес розробки проекту, реалізація якого є необхідним результатом проектування (звідси проектування в соціальній роботі - це техноло-

гія складання, ресурсного обґрунтування та виконання соціальних проектів [7];

різновид усвідомленої інноваційної діяльності, процес конструювання та впровадження нововведення [10, 7];

технологія випереджаючого відображення дійсності, засіб визначення науково обґрунтованих варіантів планового розвитку певних процесів та явищ [8].

«Проект» слід розуміти як ключове (вихідне) поняття проектування [7, 250], яке містить [7, 250]:

систему сформованих «проектних цілей»; елементи системи соціальної роботи (соціальні служби, технології тощо), що створюються або оптимізуються для досягнення цих цілей;

відповідні документи (програми, плани, графіки тощо), що розробляються і затверджуються відповідно до зазначених цілей;

матеріально-технічні, фінансові, трудові та часові ресурси;

комплекс практичних дій, управлінських заходів (організація, контроль, оцінювання тощо), спрямованих на досягнення цілей.

Соціальний проект - це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримання середовища, що змінюється, матеріальної або духовної цінності. Це нововведення мусить мати просторово-часові координати, а його вплив на людей - визнаватися позитивним за соціальним значенням [3].

Таким чином, проектування можна розподілити на дві взаємопов'язані складові:

розроблення певного проекту (передбачає передпроектний аналіз, визначення мети і завдань проекту, окреслення засобів, методів та організаційних форм його реалізації, визначення етапів та процедур реалізації, хронологічних меж, формулювання критеріїв та визначення методів оцінки ефективності проекту (відповідно до його очікуваних результатів запроєктованій меті та завдань));

виконання проекту, яке здебільшого здійснюється вже існуючими структурами, або, за необхідності, спеціально створюваними підрозділами («персоналом проекту», «командою»); виконання проекту включає організацію (розподіл функцій (обов'язків) та відповідальності, координацію, мотивацію, комунікацію, моніторинг, контроль, які поєднуються процесом управління та спільними діями персоналу (команди) щодо реалізації цілей проекту.

Слід зауважити, що зазначені складові часто виконуються різними групами людей (наприклад, проект певної технології розробляється в науково-дослідній установі, а реалізація даного проекту, впровадження технології у практику -

в соціальній службі (службах)). Тому узгодженість розроблення та виконання проекту є важливою проблемою, одним із найслабкіших місць проектування.

Окремим, специфічним різновидом проектування є соціальне проектування - технологія розроблення та наукового обґрунтування варіантів планового розвитку нових соціальних процесів та явищ [8]; різновид усвідомленої інноваційної діяльності [10, 7].

Більшість навчально-методичних джерел із соціальної роботи визнає, що проектування є однією з провідних технологій соціальної роботи [4; 7; 8; 9; 10].

Відповідно до запропонованого в ряді джерел поділу суспільного явища «соціальна робота» на три складові - практичну діяльність, науку та навчальну дисципліну [9, 4] специфіка та функції проектування в соціальній роботі розглядатимуться нами щодо кожної з них окремо.

Специфіка та функції проектування в соціальній роботі як науковій дисципліні. На думку С. Б. Кримського, «проектування набуває інтегрального статусу і починає конкурувати з традиційними засобами пізнання та дії, посуюючи навіть теорію як головну форму організації наукового знання» [2].

Виходячи з цього, а також враховуючи прикладний характер соціальної роботи як наукової дисципліни, ми можемо стверджувати, що проектування відіграватиме величезну роль у розвитку теорії соціальної роботи. Це пов'язано:

з характером прикладних наукових досліджень у галузі соціальної роботи; створення програми соціологічного опитування або соціального, соціально-психологічного або психолого-педагогічного експерименту є, по суті, створенням проекту, а проведення експерименту — впровадженням, реалізацією проекту;

з реалізацією основних завдань соціальної роботи як науки - здійсненням належного методичного забезпечення практичної діяльності соціальних служб, фахівців із соціальної роботи; кінцевим продуктом науково-дослідних установ, які працюють над проблематикою соціальної роботи, повинні бути не лише наукові теорії та концепції, а методичні рекомендації, практичні методи і технології - нескладно передбачити, що останні матимуть вигляд проектів певної діяльності, впливів на соціальні або соціально-психологічні явища та процеси.

Специфіка та функції проектування в соціальній роботі як практичній діяльності З точки зору практики соціальної роботи, проектування - це, по-перше, необхідна складова менеджменту діяльності соціальних служб, фахівців із соціальної роботи; по-друге, необхідна складова самоменеджменту фахівця з соціальної

роботи; по-третє, соціальна технологія (і технологія соціальної роботи), спрямована на прогнозування та програмно-цільове здійснення соціальних нововведень.

Розглянемо специфіку та функції кожного з цих напрямів.

Як складова менеджменту в соціальній роботі, проектування є засобом: а) визначення цілей діяльності; б) прогнозування та оформлення уявлень про ресурси (засоби), необхідні для досягнення цілей; в) організації виконавчих структур, пов'язаних з реалізацією цілей (персоналу проекту); г) визначення критеріїв та процедур моніторингу та оцінки результатів діяльності. Отже, проектування допомагає менеджерам соціальних служб виконувати функцію планування, прогностичну, організаційну, контрольну та ряд інших.

Як складова самоменеджменту фахівця соціальної роботи, проектування пов'язано з реалізацією в його діяльності головних (базисних) функцій практичної соціальної роботи - діагностичної (оціночної), прогностичної, перетворюючої [6, 76-80]. Майже кожен випадок вдалої соціальної роботи можна (досить умовно, неповно) поділити на певні етапи, пов'язані з виконанням зазначених функцій:

етап оцінювання випадку (проблемної, життєвої ситуації клієнта), тобто передпроектний аналіз;

етап прогнозування (вироблення плану розв'язання проблеми, визначення мети і завдань, форм і методів, часових меж, інакше кажучи - проектування процесів розв'язання проблеми клієнта [6, 78]), тобто етап власне проектування;

етап перетворення (впровадження нового стану життєдіяльності клієнта, передбаченого планом (проектом), тобто діяльність за проектом.

Отже, більшою або меншою мірою проектування присутнє в діяльності кожного фахівця із соціальної роботи, є засобом його самоменеджменту (управління власною професійною діяльністю, передбачення ресурсів, необхідних для надання допомоги конкретному клієнту, планування дій тощо).

Нарешті, такі феномени практичної соціальної роботи, як технологія та проект, мають багато спільного; коректним, на нашу думку, визначенням накреслень багатьох технологій, буде вираз «проект діяльності» (це майже повною мірою стосується описів технологій, призначених для процесу навчання, транслявання, впровадження в практику). Процес розробки нової технології соціальної роботи важко означити інакше, ніж «проектування».

Специфіка та функції проектування в соціальній роботі як навчальній дисципліні, спеціальності. Запорука ефективності підготовки

майбутніх фахівців із соціальної роботи - врахування в ній тенденцій розвитку соціальних проблем і потреб, які зумовлюватимуть соціальне замовлення на соціальну роботу. Підготовка фахівців із соціальної роботи повинна базуватися на прогнозуванні зазначених тенденцій і проектуванні змісту, методів та форм навчання, адекватних прогнозованим проблемам і потребам суспільства. Безперечно, врахування цих вимог суттєво підвищить якість підготовки, а звідси - якість соціальної роботи, яку здійснюватимуть названі фахівці.

Якщо прогнозування особливостей соціального замовлення на соціальну роботу в майбутньому, потреби в конкретних соціальних послугах (у тому числі інноваційного характеру) можна здійснювати шляхом проведення соціологічних досліджень, інтеграції знань із соціальної роботи, соціології, футурології тощо, то визначення змісту, методів та форм навчання майбутніх фахівців із соціальної роботи - це прерогатива педагогічного проектування, яке, особливо останнім часом, стає необхідним компонентом педагогічної діяльності.

Педагогічне проектування - це специфічний різновид соціального проектування; механізм педагогічної діяльності, який дає можливість педагогам йти врівень, і, що найважливіше, випереджати (передбачати, враховувати) зміни, які відбуваються в соціокультурному та освітньому середовищі. Враховуючи соціальний характер освіти майбутніх фахівців із соціальної роботи, перебільшити значущість цього механізму для їх підготовки неможливо.

У цілому, загальний алгоритм проектування педагогічних інновацій можна подати таким чином.

1. Аналіз вихідної проблемної ситуації, пов'язаної з практикою соціальної роботи, суспільними тенденціями, які впливають на неї.

2. Концептуалізація ідеї (формування уявлень про майбутній стан педагогічного об'єкта (процесу, явища), визначення цілей та змісту педагогічної інновації, призначеної* допомогти майбутнім фахівцям вирішувати проблемну ситуацію).

3. Визначення засобів реалізації інноваційної ідеї, плану її реалізації.

4. Реалізація педагогічної інновації в процесі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

5. Аналіз результатів впровадження педагогічної інновації для практики соціальної роботи, корекція можливих недоліків.

Затвердження державних стандартів підготовки фахівців із соціальної роботи не обмежить можливостей проектування інновацій, а переведе цей процес на якісно новий рівень. Повніше використовуватимуться можливості варіативної

складової навчальних планів, проектування переноситиметься з'рівня навчально-методичного забезпечення на рівень безпосередньої педагогічної практики, стане необхідним компонентом діяльності кожного викладача, який використовуватиме його для ефективнішого проведення навчальних занять, наповнення навчальних дисциплін інноваційним змістом.

У зв'язку з цим постає питання про проектну культуру викладача, необхідність глибокого розуміння ним процесу інноваційного проектування. Дати відповідь на це питання повинна методика соціальної роботи, одним з головних завдань якої, на нашу думку, є вивчення особливостей педагогічного проектування в процесі викладання соціальної роботи, підготовка викладачів соціальної роботи до її кваліфікованого здійснення.

Ефективність діяльності фахівця із соціальної роботи, його професіоналізм, швидкість входження в професійне середовище напряму залежать не лише від його знань, умінь та навичок, а й від підготовленості до діяльності в умовах соціальних зрушень, здатності до проектування та впровадження соціальних інновацій. Отже, засобами педагогічного проектування потрібно не лише готувати до змін. Потрібно вчити відчувати зміни, використовувати їх на благо клієнтів.

Межі та перспективи проектування в соціальній роботі. Неможливо не погодитися з тим, що проектування є потужним засобом людської діяльності. Але коректне ставлення до проектування полягає в розумінні його інструментальності. Проектування - це лише засіб, але не мета. Проектування не варто абсолютизувати. Ці тези особливо актуальні для соціального проектування, пов'язаного з безпосереднім впливом на життя людей, соціальною дією [11].

Проектування (як сукупність прогнозованого, запланованого, визначеного) не повинно нівелювати особистість (як клієнтів, так і фахівців із соціальної роботи), порушувати права людини, етичні стандарти соціальної роботи. Слід пам'ятати, що реалізація проекту, технології пов'язана із взаємодією живих людей, потреби, інтереси та здібності яких неможливо адекватно, повною мірою відобразити в сухих проектних схемах.

Проектування є засобом мінімізації помилок у діяльності. Тим більша відповідальність за його правильність.

Іншими межами проектування в практичній соціальній роботі є:

необхідність узгодження змісту деяких проектів соціальних служб, фахівців із соціальної робо-

ти з представниками інших галузей (педагогами, медиками, правоохоронними органами та ін.);

забезпечення захисту фахівців соціальних служб від «професійного вигорання» [1, 97-109].

Застосування механізмів проектування відкриває перед соціальною роботою широкі перспективи. Проектування дає можливість:

повніше та ефективніше використовувати здобутки теорії соціальної роботи в практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних служб; цього можна досягти шляхом проектування технологій соціальної роботи, інноваційних соціальних служб, моделей взаємодії соціального працівника та клієнта;

інтенсифікувати процес соціальної роботи (надавати допомогу ширшому колу клієнтів, застосовуючи ту саму або меншу ресурсну базу, чисельність персоналу) шляхом чіткого визначення пріоритетних цілей та напрямів роботи, прогнозування результатів;

досягти адекватного уявлення про практику соціальної роботи, глибокого засвоєння практичних умінь та навичок студентами в процесі підготовки фахівців із соціальної роботи (за допомогою застосування методу навчальних проектів).

Висновки

Проектування, проектна діяльність - це атрибут сучасної цивілізації, важливий елемент виробничої, політичної, педагогічної, культурно-мистецької діяльності людини.

Проектування - це технологія (спосіб діяльності), спрямована на розробку (визначення), наукове, ресурсне обґрунтування та планове здійснення проектів нововведень. Одним із його найважливіших різновидів є соціальне проектування - технологія визначення варіантів планового розвитку нових соціальних процесів та явищ, прогнозування та програмно-цільової реалізації соціальних нововведень.

Роль проектування у практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних служб полягає в значущості механізмів проектної діяльності для здійснення ефективної соціальної роботи (ефективного менеджменту та самоменеджменту, створення та впровадження інноваційних технологій соціальної роботи).

Специфіка педагогічного проектування в процесі підготовки фахівців із соціальної роботи полягає у використанні проектування як засобу випереджаючого відображення соціальних проблем і потреб у процесі підготовки (проектування змісту, методів і форм навчання тощо).

Проектування в соціальній роботі має межі, які детерміновані необхідністю уважного, відповідального ставлення фахівців соціальної ро-

боти до здійснення проектної діяльності, спрямованої на оптимізацію життєдіяльності клієнта (групи клієнтів), усунення небезпек нівелювання особистості клієнтів і фахівців із соціальної роботи в процесі виконання проекту, професійного «вигорання» персоналу проекту.

Водночас майже всі науковці наголошують на ефективності проектування в соціальній роботі, перспективах оптимізації практичної діяльності фахівців із соціальної роботи, їх підготовки в закладах освіти, які пов'язані із застосуванням механізмів проектування.

1. Інновації в соціальних службах: Навч.-метод. посіб. / Семигіна Т. В., Покладова В. В., Грига І. М. та ін. - К.: Університетське видавництво «Пульсар», 2002. - С. 48-139.
2. *Кримський С. Б.* Проект і проектування в сучасній цивілізації // *Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований збірник / Науковий керівник і редактор І. Г. Єрмаков.* - К.: Департамент, 2003. - С 6-15.
3. *Луков В. А.* Социальное проектирование. - М., 1997. - С. 41-66.
4. *Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П. Д. Павленок.* - 2 изд., испр. и доп. - М: ИНФРА-М, 2004. - 395 с.
5. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / Під. заг. ред. І. Звереві, Г. Лактіонові. - К.: Наук, світ, 2001.-53 с
6. *Сидоров В.* Ролі та функції соціальних працівників // *Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під редакцією В. Полтавця.* - К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. - С. 46-86.
7. *Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е. И. Холостовой.* - М.: Юрист, 2000. - С. 250-252.
8. *Социальная работа / Под общ. ред. В. И. Курбатова.* - Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. - С. 322-345.
9. *Социальная работа: теория и практика: Учебное пособие / Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина.* - М.: ИНФРА-М, 2003.-С. 323-333.
10. *Тюптя Л. Т., Іванова І.Б.* Соціальна робота (теорія і практика): Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. - С. 258-263.
11. *Яременко О. О.* Соціальні дослідження як інструмент обґрунтування соціальних програм та проектів // *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* - № 1. - 2002. - С 81-84.

L. Typtia, D. Puzikov

SOCIAL WORK PROJECTING

In the article the contents and specificity of social work projecting are discussed.